

Herrnhuterne i Randerseggen i Christian VI's Tid.

Ved Holger Fr. Rørdam.

Dette Tidsskrift har allerede ydet ikke saa faa Bidrag til Oplysning om den stærke Tiltrækning, Herrnhutismen i et længere Tidsrum øvede her til Lands paa Sjæle, der alvorlig søgte »det ene fornødne«¹⁾. Lejlighedsvis har det ogsaa været berørt, at der ved Tiden omkring 1744 i Randerseggen levede et Par Præster, der vare stærkt grebne af den nævnte religiøse Vækkelse, og hvis Præstegaarde dannede Foreningspunkter for Tilhængere af Brødremenigheden. Om disse Mænd kan oplyses følgende:

I Begyndelsen af det 18de Aarhundrede levede Niels Krogstrup, Herredsskriver i Salling Herred i Fyn, ved Brahe-Trolleborg, for hvilket Gods han tillige synes at have været Forvalter. I sit Ægteskab med Gertrud Winther havde han to Sønner, Herløv Frederik og Otto, der begge senere gjorde sig bemærkede som dybt grebne religiøse Personligheder. Des værre savne vi bestemt Efterretning om, ad hvilke Veje deres Opvækkelse er sket; men det ses, at den har gaaet i herrnhutisk Retning. Herløv Fr. Krogstrup, der var født 20. Febr. 1708, blev 8. Dec. 1727 immatrikuleret ved Universitetet (privat dimitteret). Hans

¹⁾ K. S. 3. R. VI, 78—104. 4. R. I, 401—18. 668—75. II, 101—39. III, 740—82. V, 584—605. 629—67. VI, 72—91. 209—40, 424—44. 5. R. I, 287—306.

Studietid faldt i de Aar, da der, særlig ved Enev. Evalds Prædikener, gik som en Opvækkelsens Bølge over den ved den frygtelige Brand 1728 saa haardt hjemsøgte Hovedstad, og det ligger nær at antage, at Zinzendorfs Besøg og de gudelige Forsamlinger, han 1731 holdt i Kjøbenhavn, har givet Krogstrups og andres Religiositet det herrnhutiske Præg, der siden blev Særkjendet for samme. Efter at have taget theologisk Attestats blev Herløv Krogstrup 11. Apr. 1733 kaldet til Sognepræst i Haslund og Ølst i Aarhus Stift af »Hr. Conrad Ditlev, Greve til Reventlow og Christiansborg¹⁾, Friherre til Brahetrolleborg, Herre til Frisen-vold, Løjstrup og Kalø«. Dennes Kaldsbrev fik 27. April s. A. kgl. Stadfæstelse²⁾. I en ung Alder (25 Aar gl.) og i en Tid, da mangfoldige Kandidater, der ikke havde private Patroner, maatte sollicitere saa at sige i det uendelige, blev Herløv Krogstrup saaledes Præst i et ret anseeligt Kald. Embedets ydre Goder vare dog ikke Hovedsagen for ham, men med en glødende Begejstring søgte han at vække et kristeligt Liv i en Menighed, der ikke havde mange Betingelser derfor. Det er sagt om Krogstrup, at »Pietisterne havde en af deres fornemste Samlepletter« hos ham³⁾. Men det vilde dog være rigtigere at sige, at det var de Præster og Lægfolk, som saa deres kirkelige Ideal i Brødremenigheden, der holdt deres Sammenkomster i Haslund Præstegaard. En Mand som Biskop Hygom i Aarhus, der maa kaldes en af Pietismens ypperste Repræsentanter her til Lands, har dog i stærke Ord udtalt sin Anerkendelse af Krogstrups Virksomhed, naar han om den Prædiken, han hørte ved sin Visitats 1744, ytrer: »Hr. Herløv Krogstrup gjorde en meget herlig og hjertetrængende Formaningstale«⁴⁾.

¹⁾ Da Christian VI siden gav sit i Kjøbenhavn byggede Slot Navnet Christiansborg, maatte Reventlow forandre sit laalandske Herresædes Navn til Christianssæde (Rørdam, Hist. Saml. og Studier).

²⁾ Jydske Registre.

³⁾ Wiberg I, 550 efter Lackmanns Mnskr.

⁴⁾ Saml. t. jydsk Hist. og Topogr. III, 380.

Naar han imidlertid samtidig omtaler, at »Sognefolkene er en særdeles vantro og gjenstridig Slægt«, saa høre vi sikkert i disse Ord en Gjenklang af Præstens Dom over Flertallet af Menigheden, og det lader os formode, at det til en vis Grad er gaaet Herløv Krogstrup som hans Broder Otto, der siden 1741 var res. Kapellan i Klim, Torup og Vust, og her ved sin brændende Nidkjerhed og sine haarde Domme vakte en saadan Storm imod sig, at han tilsidst nødtes til at frasige sig Embedet og at søge sig et Hjem i Herrnhut¹⁾.

Nogle Aar efter at H. F. Krogstrup havde begyndt sine Angreb paa Vantroen og Ligegyldigheden i Haslund og Ølst, fik han en Nabopræst, med hvem han i alle Maader kunde dele aandeligt Syn, nemlig Matthias Poulsen, der 31. Aug. 1736 blev kaldet til Harritslev og Albæk. Han kom fra Norge, hvor han paa 8de Aar havde været personel Kapellan i Lund i Christiansand Stift hos Magister Joachim Frederik Urby, med hvis Datter Ellen Dorothea han blev gift. Tidligere havde han i 3 Aar »tjent som Diaconus i at forrette alle Aftensangsprædikener ved den danske og lutherske Kirke i London«. Han var nogle Aar ældre end Krogstrup og overgik ham vel nok i Lærdom og Besindighed; men i Iver og Nidkjerhed for Guds Riges Fremme gav de ikke hinanden noget efter. Da Biskop Hygom 1740 visiterede i Harritslev, skrev han i sin Visitatsberetning: »Sognepræsten, Hr. Matthias Poulsen, hørte jeg over Dagens Evangelium som en meget nidkjer og gennemtrængende Omvendelsesprædikant. Af Degnen og Skoleholderen kan han, hvad Hovedsagen belanger, ikke vente sig nogen synderlig Bistand. Men hans egen saa vel som en christelig Studiosi i nogle Aar anvendte Flid har al Naadens Gud ikke ladet være uden Velsignelse paa gamle og unge udi Menigheden. Jeg fandt mig meget glædet og trøstet ved Herrens Gjerninger paa dette Sted«. Blandt Ungdommen i

¹⁾ K. S. 4. R. II og III.

Sognene var der saadanne, sam Præsten kunde vise paa og sige: »Der staar nogle, som ej alene ved Guds Naade kjende Sandheden, men endog efter Guds Villie kunne dø for den» ¹⁾).

Det er om disse to Præsters herrnhutiske Forbindelser, nogle Efterretninger her skulde meddeles efter Aktstykker i General-Kirkeinspektionskollegiets Arkiv. En indkommen navnløs Angivelse gav nemlig Anledning til, at Kollegiet under 19. Marts 1744 tilskrev Biskop Hygom i Aarhus, som følger:

Det er bleven os berettet, at udi Aarhus Stift skal være 2de Præster, Naboer, men Stedet og Navnene vides ikke, hos hvilke jevnlig skal indfinde sig Herrnhutiske Emissarier, som hverver Folk til Herrnhuth. Nylig skal en Møllers Søn, den Faderen har opladt Møllen for, giftet sig med en Kone, som havde Penge, men er af disse Emissarier hvervet, saa han, Faderen til Bedrøvelse og Skade, har opsagt Møllen, vil holde Auction og gaa hen til Herrnhuth. Den, som har hvervet ham, skal være en, som var Skomager i Bergen, men derfra gik med Hustrue og Børn til Herrnhuth. Nu er han kommen til en af disse Præster, opholder sig hos Præsten, giver sig ud for at være en Lærere og udsendt af den Herrnhutiske Menighed, tilstaar ogsaa, at han faar Penge derfra, og skal rose sig af at have omvendt mange. Alt dette skal af Amtmanden Trappaud ²⁾ i Skatte-Commissionen være sagt Ed. Højærv. i den Anledning, at, da Præsten havde angivet sine Folk til Skat, spurgte Amtmanden ham, om han ikke havde flere Folk. Præsten sagde: Nej. Amtmanden sagde: Jo, I har den Skomager i eders Hus, som er en kongl. Undersaat, og han bør angives. Amtmanden vilde, han skulde svare Skat, men Ed. Højærv. mente

¹⁾ Saml. t. jydsk Hist. og Topogr. III, 376, 382.

²⁾ Ditlev Trappaud, Amtmand over Dronningborg, Silkeborg og Mariager Amter 1730—68.

Nej. Alt dette kommer os meget forunderligt for, og vi behøve en tilforladelig Efterretning derom, saa snart ske kan. Forblivende i dens Ervartning med Consideration etc.

I Anledning af ovenstaaende tilstillede Biskop Hygom Provsterne i de respektive Herreder følgende Skrivelse:

Velærværdige og Høylærde, Høyt-ærede Hr. Provst.

Fra det Kongl. Høy-forordnede General-Kirke-Inspection's Collegio er mig under d. 18de hujus tilskrevet om, hvorledis for de høye og gode Herrer er bleven berættet, at heri Stiftet skal være tvende Naboe-Præster, hos hvilke jevnlig skal indfinde sig Herrnhutiske Emissarier, som hverfve Folk til Herrenhuth. Især skal en Mølleres Søn, den Faderen havde opladt Møllen for, og som allerede var giftet med en bemidlet Kone, af disse Emissarier være hverfvet, saa hand, Faderen til Bedrøvelse og Skade, har opsagt Møllen, vil holde Auction og gaae til Herrenhuth. Item at den, som har hverfvet ham, skal være een, som var Skoemager i Bergen, men derfra gik til Herrenhuth med Hustrue og Børn, og nu er kommen til een af disse Præster, opholder sig hos Præsten, giver sig ud for at være en Lærere og udsendt af den Herrnhutiske Meenighed, tilstaaer ogsaa, at hand faaer Penge derfra, naar hand vil kræve dem, med videre. Da nu General-Kirke-Inspection's Collegium behøver og forlanger om alt dette en tilforladelig Underretning, saa snart mueligt er, det og af alle Omstændigheder synes troeligt, at den qvæstionerede Emissarius fra Herrenhuth og forhen værende Skomager i Bergen kand ey være nogen anden end den samme, som d. 8de Novemb^r-sidst paa Randers-Raad-Stue for Commissionen blev ventileret om imellem Hr. Amtmand Trappaud og Sogne-Præsten for Harrizlev og Albeck Meenigheder, Hr. Matthias Poulsen, saa vilde D. V. som den, der ey kand være uvidende om det, der saa nær i Nabolauget hos Dem skal have tildraget

sig, meddeele mig omstændelig, sandfærdig og tilforladelig Underretning herpaa tegnet om efterfølgende Poster.

I. Om formeldte Person opholder sig endnu i Harrizlev Præstegaard, og om han ellers jevnlig indfinder sig endog hos een eller anden af Præsterne i det Dem anbetroede Galten-Herredt?

II. Om hand egentlig er en Herrenhutisk Emissarius, og til den ende udsendt, at han skal hverve Folk til Herrenhuth?

III. Om hand in specie har disponeret en Mølleres Søn der i Egnen til, at hand sin Fader til Bedrøvelse og Skade nyelig haver opsagt Møllen, vil holde Auction og gaae hen til Herrenhuth?

IV. Om hand giver sig ud for at være en Lærere, af den Herrenhutiske Meenighed udsendt, tilstaaer ogsaa, at hand haver Penge derfra, naar hand vil kræve dem, og roser sig af at have omvendt mange?

Herpaa ieg forventer deris Velærværdigheds efterrættelige Svar med allerførste, da jeg iøvrigt forbliver udi beste Velstands Ønske

Deres Velærværdigheds

tienist-bereedvilligste i Herren

Aarhuus, d. 24. Mart. A° 1744.

P. J. Hygom.

Paa Biskoppens Brev har Provst Nic. Wedel i Værum tegnet følgende Svar:

Høyærværdige og høylærde, høygunstige Herr Biscop.

Ovenstaaende høystrespecterede af d. 24. har ieg underdanig erholdet d. 26de, og formedelst da siden forefaldende Arbeid kommer ieg nu først med dette til allerskyldigst Svar. Jeg kan icke nægte, at io her i Stiftet ere tvende Præster, nl. Hr. Matthias Poulsen i Harridslev og Albeck Sogne, som boer en Miil paa hin Side Randers i Steuring-Herredt, og Hr. Herloff Frideric Krogstrup i Haslum og Ølst Sogne, som boer en half Miil paa denne Side Randers

i Galthen-Herredt, hos hvilcke Tid efter anden har indfunden sig nogle fra Herrnhut. For et Par Aars Tid siden var der een, som heedte Gert Hansen¹⁾; han kom da fra Norge og paa hans Forby-Reyse var hand nogle Dage i Haslum. Han hafde hands Hustrue med sig og en liden Pige, som fra Norge reyste med dem. Derefter kom een nafnl. Jep Madtzen, hvilcken icke egentlig var fra Herrnhut, men fra Frørup, som er Annex til Stepping-Sogn og ligger i Amtet Haderslev; han var nogle Dage i Harridslev og Haslum og andensteds. Siden var der en Lærere fra Herrnhut, nafnl. Weibling; han var hos dem paa begge Stæder i 3 a 4 Dage, og for hans Afreyse blev ombedit af dem, at hand ville see derhen og formaae Meenigheden til at sende dem en gift Mand og hans Kone, der kunde være dem og deres Meenigheder til Opbyggelse; og skal de selv med andres Samtycke og Tilskyndelse have skreven til Meenigheden i Herrnhut og bedet dem at indsende dem et Par Folck. Derpaa kom da denne Mand, nafnl. Vitus Bering Handrop²⁾, med sin Hustrue, som tilforn har været boesiddende og Skomager i Bergen og er den samme, om hvilcken Hr. Etats Raad og Amtmand Trappaud talte med Hr. Matthias Poulsen for Commissionen i Randers d. 8de November a. p. Da de komme fra Herrnhut herind, som var efter Mortensdag 1743, reyste de til Harridslev og opholdte sig der Vinteren igiennem, siden komme de til Haslum og vare ogsaa der en lang Tid. Paa begge Stæder har de betient og betiener sig af dem (naar de har og faaer dem) i deres Huse og Meenigheder. Fra disse to Stæder ere de reyste andensteds hen, formeenligen til Aalborg, til Sognepræsten og hans Capellan i Klim, som ligger i Han-Herredt i Aalborg-Stift, og til andre paa Reysen derhen. De ere ogsaa reyste Sønder paa ud til Stepping og Frørup i Haderslev-Amt og derfra til Schierrebeck, som ligger

¹⁾ Se K. S. 3. R. I, 387. 4. R. I, 565. III, 29. 34. 41. 49—55. VI, 73. 75—88.

²⁾ Se K. S. 4. R. II, 104—5. 110. III, 747—8. 765—6.

Sønden fra Ribe, i Riber-Stift. Saa vit mig er bevedst, ere de nu Sønder ude, udi forberørte Stepping og Schierrebeck; naar de komme derfra tilbage, søge de hen til Harridslev og Haslum, hvor de egentlig, naar ingen forlanger dem til sig, opholder sig. At V. B. Handrups Sag er at hverve Folck til Herrnhut, troer ieg icke; imidlertid reyse nogle efter haands derud. I afvigte Sommer reyste en Capitain ¹⁾ af Aalborg, som nogentid opholdt sig i Harridslev, og strax efter St. Michels-Dag reyste en Studenter derud, som conditionerede hos Hr. H. F. Krogstrup i Haslum. Hos Mølleren i Collerup-Mølle har meerbemeldte forige Skoemager vel været, men samme Mølle var og har icke været hans Faders. Han har friedt sig derind til en Encke, og ene efter hendes Villie og eget Gotbefindende har hand opsagt Møllen, og d. 24de Martii blev der holden Auction, og solgte de da det meeste af deres Boskab. Saa vit ieg har af Rygte, siges der, at de agte sig for først hen til Harridslev, hvor siden, ved ieg icke. Dette forud, kand ieg nu med faae Ord besvare de 4re Poster, nl.

I. Om forommeldte Person opholder sig endnu i Harridslev Præstegaard, og om hand ellers jevnlig indfinder sig, endog hos een eller anden af Præsterne i Galthen-Herredt? Resp. Nu er han med hans Hustrue Sønder ude i Stepping, Skierrebeck et alibi; naar hand er her i Egnen, opholder hand sig meest i Harridslev og kommer jevnlig til Haslum.

II. Om hand egentlig er en Herrnhutisk Emissarius, og til den Ende udsendt, at han skal hverve Folck til Herrnhut? Resp. Mig synes at have hørt, at Hr. Matthias Poulson med H. Krogstrups og andres Samtycke og Tilskyndelse har skreven til Meenigheden i Herrnhut og bedet den indsende dem en gift Mand og hans Hustrue, som hafde Naaede at troe, og Frimodighed at bekiende den kaarsfeste Frelser, og derefter har den indsendt disse toe.

¹⁾ Philip Christoffer Holstein. (K. S. 3. R. VI).

III. Om han in specie har disponeret en Mølleres Søn der i Egnen til, at hand sin Fader til Bedrøvelse og Skade nylig haver opsagt Møllen, vil holde Auction og gaae hen til Herrnhut? Resp. Den Møllere, som hand har været hos, er Mølleren i Collerup-Mølle, som ligger i Hadberg-Sogn og er Annex-Sogn til Galthen; hand har der indfriet sig, og ikke beboedt hans Faders Mølle. Med hans Koenes Villie og Samtycke har han opsagt Møllen og holden Auction. Om de med hinanden agte at gaae til Herrnhut, veed ieg ikke.

IV. Om hand giver sig ud for at være en Lærere, af den Herrnhutiske Meenighed udsendt, tilstaaer ogsaa, at hand faaer Penge derfra, naar hand vil kræve dem, og roser sig at have omvendt mange? Resp. Det er ventelig, at hand giver sig ud for en Lærere og bliver vel ogsaa derfor anseet og antagen af en Deel, men, som før er meldt, forskreven og derfor udsendt af den Herrnhutiske Meenighed¹⁾. Fra Herrnhut troer jeg icke, hand har behov at faae Penge; men jeg meener, de i Harridslev, Haslum, Aalborg, Klim, Albeck, Stepping, Skierrebeck p. p. de og andre, som kiende ham for Lærere, give ham vel saa meget, hand har behov og kand komme afsteed for. Finder hand nogen, der vil tage mod Naade uforskyldt, priser hand Herrens Naade derfor og søger icke egen Ros.

Dette er det, som ieg kan anmelde om det forlangte.

Med all Guddommelig Velsignelses Erønskning lever ieg i dybeste Ydmyghed

Wærum d. 2. April 1744. Deres Høyærværdigheds,
min høygunstige Herr Biscops
underdanige Tiener
N. Wedel.

¹⁾ Til dette Svar har Biskop Hygom føjet følgende Bemærkning i Randen: Over denne IV Post har Provsten siden i Skrivelse under d. 10 April nærmere forklaret sig med disse Ord: Hvad de Ord belanger i min Erklæring: Det er ventel. at hd. giver sig ud for en Lærere pp., da synes nogle, at jeg dermed har skrevet den gode N. N. for nær, og mene de, det er ikke hans

Følgende Erklæring fra de to Præster er meget karakteristisk og viser klart deres herrnhutiske Stade.

Vi tvende undertegnede Præster til Harritslev og Haslum aflægge hermed efter høy Ordre vores eenfoldige og oprigtige Hiertens Bekiendelse angaaende dend Persohn af Herrnhuth, som tillige med sin Hustrue opholder sig hos os.

Angaaende hands Ankomst til os, da er hand ikke kommen af egen Drift til os, ey heller uden Forlangende af Meenigheden os tilsendt. Men som Herren havde sit Arbeyde ey alleene paa os og vores Hustruer, ja og nogle af dem, som vare i vores Huus; men som Herrens Naades Arbeyde begyndte endog paa adskillige Siele af begge Kiøn i voris Sogne, og vi self befandt, hvor uerfarne vi endnu var til at føre andre Siele paa Grund, saa var vores inderlige Forlangende, at Herren vilde forlene os dend Barmhiertighed, at vi maatte faae grundede Siele til os, ved hvis daglige Omgang vi ey alleene selv, men endog andre Siele, kunde hielpes til rætte. Som vi da blandt mange andre Skrifter, som vi for at faae saa vel vores egne som andres Siele ræddede, læste, hafde og læst nogle af de Skrifter, der fra Meenigheden i Herrnhuth er udgaaen, og derudi funden megen Velsignelse for vores Siele, og vi ingen vidste eller har forefundet her i disse Lande, som vi kunde forlange at komme til os, nemlig alleene for vores Sieles Velfært uden nogen timelig Fordeel og Vinding at blive hos os, saa bleve vi eenige om at skrive til Meenigheden i Herrnhuth, som og skeede; og da vi vidste, at der i Meenigheden befandtes endog adskillige Danske, forlangte vi, at Meenigheden ville sende os af danske Folk en Mand og Hustru, som paa Jesu blodige Fortieneste vare grundede og hafde Erfarenhed til at omgaaes med Siele.

Sag, at ville ansees derfor. Er det ikke hans Sag, saa faaer han vel selv Frihed at sige, hvad den er og skal være. For min Person holder ieg ham ey derfor og vil ey heller beskyld ham derfor.

Derpaa sendte Meenigheden os først paa et Besøg en af deres Lærere, ved Nafn Waiblinger, tillige med en anden Broder, for at ansee vores Tilstand. Da de samme hafde været hos os en 8te Dags Tiid, og vi ved deres eenfoldige og barnlige Omgang spurte (o: sporede) stor Velsignelse, gik de fra os, og vi bad dem at tænke paa os for Herren, og om Meenigheden fandt det for got, da at sende os en Broder og Sister, som vare Ægte-Folk. Det skeede, og Broder Witus Biering Handrup, som er barneføed i Bergen, og har været Skomager og Mester saa vel i Kiøbenhafn og Bergen, tillige med sin Hustrue Maria Bruun, barneføed i Lolland, ankom til os den 30te Nov. 1742. De havde tillige Bref med sig fra Mag. Waiblinger, hvorudi han bad os, at vi ey maatte forlange af dem andet, end at de i ald Stilhed skulle være hos os, og alleene ved dem og deres Omgang med os at søge Grund for vores egne Siele. Det har og ved Herrens Naade været os efterretteligt, og de indtil denne Tiid har været i ald Stilhed hos os, og vi ved deres daglige Omgang med os har funden megen Velsignelse; ja det er bleven os ævig Sandhed i vores Hierter, om heele Verden var imod dem og beskyldte dem for ald Vildfarelse og alle Kiætterier, at de omgaaes i Sandhed og intet søger sig andet udi Verden, end at leve i hands Troe, der har kiøbt dem med sit Bloed.

Hvad nu især angaaer det, som Br. Handrup er angiven for, nemlig at hand udgiver sig for en Lærere: Da siger vi med Sandhed, at det er Ord, som aldrig er hørt af hands Mund, ja meere, som vi er ham og hand os af Hiertet bekiendt, at det er noget, hand aldrig har tenteret eller søgt at ville have for noget Menniske Nafn for. Ikke har hand været Lærere i Meenigheden, ikke heller udsendt som en Lærere af Meenigheden, men som en Broder af dend Herrnhutiske Meenighed, der lige indtil hands Udsendelse til os har af sit Haandværk ernæret sig i Meenigheden, og alleene i dend Henseende kommen til os, at vi ved hans daglige Omgængelse kunde velsignes med hver-

andre og opbygges iblandt hverandre paa den eeneste Grund til Salighed, som er det Guds Lam Jesus Christus, der har baaren dend gandske Verdens Synder. Derfor og, da han med sin Hustrue var over et halv Aar ganske stille hos os og kom ingen anden Steds, hafde vi gierne ønsket, at hand hos os kunde have brugt sit Haandværk; men som vi er boende paa Landet og strax ved Kiøbstæden, og det altsaa stridede imod de kongelige Forordninger, som vi ved Herrens Naade med ald muelig Fliid i alle Stykker har søgt af Hiertet at være underdanige, og det ey saa meget for Straffens som for Samvittighedens Skyld, saa kunde det ey lade sig gjøre. Men hand i den Sted efter vores Forlangende besøgte de Siele i vore Sogner, som Herren især arbeyder paa, hvor da tillige gierne altiid enten vi selv eller en Student er fuldt med ham, og har hørt og seet, hvad hans Ord og Omgang har været. Men siden, der vi selv og de, der staae af Hiertet i Forbindelse med os, ere adspreede, hver paa sine Stæder, [og] Herrens Gerning endog paa andre Stæder, som især i Aalborg og i Klim i Aalborg Stift, begyndte at gaae for sig hos andre Siele, saa har de inderligt forlanget, at hand der vilde besøge dem. Og ihvorvel hand med sin Hustrue længe unddrog sig derfra, saa har de dog paa indstændige Begiæringer ogsaa besøgt dem, og har de da siden dend Tiid haft saa meget i Herrens Gierning at bestille, at, om det end hafde været dem tilladt og arbeyde, Tiiden ikke har kundet strække dertil. Ja, det kan vi med Sandhed sige, at hand udenfor vores Sogne er aldrig kommen nogen Sted, uden hand har været ofte begiæret, undtagen hos sin Svoger Sogne Præsten i Hobroe¹⁾, som hand, da hans Vey faldt der igiennem, 2de Gange besøgte; men derimod har mange Siele begiært, at hand vilde komme til dem, som hand aldrig har været hos. — Ja end meere, vi vil ikke tale om, at han aldrig i eller uden Kirken har nogen Tid befattet sig med noget

¹⁾ Jakob Timmermann.

præsteligt Embede, men hand endog aldrig selv har forestaaet nogen af vore Forsamlinger, som vi almindeligen hver Søndag holder; end meere, hand endog sielden har talt noget Ord i nogen af dem, men mesten Deel som een Tilhører søgt, i hvad der blev forhandlet, Føde for sin egen Siel; men, at vi og de af vore Sogne, der har faaet Smag paa Evangelio, handler, saa meget Herren giver Naade til, af Hiertet og oprigtigt med dem for Herrens Ansigt, Mand-Kiønnet især med ham og Qvinde-Kiønnet især med hende, og at vi derved har funden megen Naade og Føde for vores Siele, det tilstaaer vi af Hiertet. Velsignet være vor Frelzers Nafn derfor! Hans Nafn skal blive priiset af os paa alle Tiider, paa alle Stæder, blandt alle Folk, om vi end har hørt mangt et Spotte-Nafn derfor, da de give os Øge-Nafn af vor Frelser og spotter med hands velsignede og alleene saliggjørende Nafn; ja vi tage mod Spotte-Nafne deraf, at vi ere Brødre og hverandres Medlemmer, hvorved Jesu Samfunds Aand bespottes. De spotte os af Broder Handrup og sige, at vi have taget ham til vores Capellan, til vores Lærere; ja udaf ham skielde de os og raabe efter os, at vi ere Skomagere og Skomager-Knegte, saa har det alt ikke forstyrret os; vi skammer os ikke ved ham, der har kjøbt os med sit Bloed, ey heller ved hands Lemmer paa Jorden, i hvor usle, nedrige og foragtede for Verden [de end ere]; Ja om nogen end af nedrigere Stand kand være vores Siel til Velsignelse, saa blues vi ikke ved at være Børn, lade os undervise, raadføre og lære. Velsignet være Herren! Evangelium har vi troet, og det er ey nogen Drøm og Tandt, men det er baade vist og sandt; men Evangelium har vi endnu ikke udtroet; men vi er som de nye-fødde Børn, der længes efter Evangelii reene Melk. Thi vores Siele har i Sandhed smagt, at Herren er goed, til hvilken vi ere komne som til en levende Steen, der vel er forkast af Bygmesterne, men kostelig for Gud. Velsignet være hans Navn derfor. Lammet priises skal af vort lille Tall, her og hisset, hvor vi ere,

skal hands Nafn velsignet være. Og bliver vi end derfor udraabte og forkiettrede, saa siunge vi med et fortroeligt Hierte: Du ypperste Trøster i ald vor Nød, hielp, at vi forsmaae Verdens Spot og Usselhed.

Hvad angaaer, at hand skal rose sig af at have omvendt mange, da er det en ganske falsk og løgnagtig Beskyldning. Vel tilstaar vi af Hiertet, at saa vel vi som andre Siele har fundet Velsignelse ved hands Omgang, ja end meere, at ganske døde og sikre Mennisker, der har levet hen i Verden, og intet mindre end har været bekymrede efter Jesum og at see sig forsonet i ham, ere ved hands og Hustrues Omgængelse kommen til Eftertanke, og erfaret Herrens Naade paa deres Siele, hvorpaa vi har levende Exempler iblandt os selv. Dog tillægger vi ham ey, heller hand selv sig, nogen Roes derfor, ligesaalidet som vi tillægger Paulo nogen Roes derfor, at Herren oploed Lydiæ Hierte, at hun gav Agt paa, hvad Paulus taledede. Velsignet være det Guds Lam, der selv, som en trofast Hyrde, opsøger sine vildfarende Faar; og hvem hand bruger dertil, seer vi ey saa meget paa; men vores Hiertes Sager, at det Guds Lam maatte i manges, ja, om det var mueligt, i alles Hierter blive ophøyet. Vi har ved Herrens Naade kiendt, at dend er intet, som plandter, og intet, som vander, men Gud, som giver Vext; vi har kiendt, at der er ingen, der kand sætte det døde Hierte i Brand eller give det Lif, uden dend, der selv har forhvervet os et ævigt Liv med sit Blod; derfor prædike vi os ikke selv eller noget Menniske, men Christum; det er os hverken om Menniskens Ære eller vores Kalds Indkomster at gjøre; men at Jesu blodige Fortieneste maa blive vores og mange Hierter ræt bekienet; derfor ere vi ikke heller Avind-syge over, om Herren og dertil kand bruge ustuderede Mennisker; men vi glæde os derover, og ønske af Hiertet, at alle Mennisker i dend gandske Verden maatte være og blive levende Vidnesbyrd om den uforskyldte Naade og Salighed, der er i Jesu for alle arme Syndere, og at det eene Hierte maatte sættes i

Brand ved det andets Omgængelse, som et Kull ved det andet.

Hvad angaaer, at hand skal rose sig af, at hand faaer Penge fra Meenigheden i Herrnhuth, da er det vel vist, at han uden vor Bekostning er kommen til os, og hand og ikke i noget er os til meere Bekostning, end at han nyder sit daglige Ophold iblandt os; men at han roser sig af at faa Penge fra Meenigheden, er noget, der er baade ham og os meget fremmet; Penge-Sager er ikke vores Handel, og var det vores Handtering, da anstillede vi vore Sager meget daarligen. Naar vi have Klæder og Føde, have vi nok, og alt faaer vi uden Bekymring.

Hvad angaaer, at han af Meenigheden i Herrnhuth skal være udsendt som en Hververe, at hverve Folk dertil, og i sær at han dertil skal have forført en Møllere, da er det som det andet gandske ugrundet og falskt. Vi har meldet tilforn, ved hvad Lejlighed og til hvad Ende hand med sin Hustrue er kommen her i Landet, og hvad hands Sag indtil denne Tiid har været og er. Det tilstaaer vi, at nogle her fra Landet er dragen ud til Herrnhuth; men at Br. Handrup dertil har overtalet dem, eller at det har været hands Materie, det nægtes aldeles. Og end ydermeere vil vi herved omstændeligere melde: En Capitain ved Nafn von Holstein, som har tilforn staaet i Kongelig Tieneste og var logerende hos Prousten i Giøttrup i Aalborg Stift, er for et halvaars Tiid siden med Kongelig Pas reyst derud. Dend samme hafde, længe førend Br. Handrup kom her til Landet, ey alleene inderligen længtes efter at tale med nogen af Meenighedens Lemmer der, men endog haft Drift at fare derud for at see og høre, hvordan der stoed til, siden hand ved deres Skrifter hafde erfaret megen Naade paa sin Siel. Og da Broder Handrup første Gang drog ned til Klim Præstegaard efter deres inderlige Forlangende ved 2de Breve, og Capt. von Holstein fik det at viide, reyste hand strax derhen, saa som der er en gandske kort Vey derimellem. De talte med hverandre om deres Sieles Tilstand, og hand

fandt sig sær velsignet derved; hand er og bleven ved sit Forsæt, at reyse til Herrnhuth; men at Br. Handrup aldrig dertil har været en Oprindelse eller Ophav, bekræfte vi hermed; ja om derom hos Manden selv, som befindes i Herrnhuth, blef eftersøgt, skulle det saa befindes i Sandhed. Ja end meere maa vi sige, at Capt: von Holstein, dend Stund hand har opholdt sig her i Landet, aldrig med os har staaet i nogen Connexion, men hand med os alleene har omgaaets som en Ven udaf os, og som dend der fandt i sit Hierte, at vi omgaaes i Sandheden.

Der er og siden en Snedker-Svend fra Aalborg udgaaen, som det just har sig med paa samme Maade, som med Capt. von Holstein. Der er og siden en udgaaen af dem, som stod i Forbindelse med os, nafnlig Amdi Paulin Thrane, og dette er os noget nærmere anrørende end nogen af de andre; thi om end mange droge derud, saa længe de ey staaer i nogen Connexion med os, er det ikke i dend Vey os vedkommende.

Hvad som ham da angaaer, da er det os alle bevidst, at Br. Thrane af egen Drift længe anholdte der om, førend hand af os kunde faa Tilladelse dertil, ja det, der holdt ham længst og meest derfra, var fornemmelig Br. Handrup og hands Hustrue, som aldrig vilde tillade det. Thi det er deres Sag og Materie, at eenhver i sin Stand og Sted, saa længe de har lovlige Forretninger, kand blive vor Frelseres gandske Løn, og at det hverken kommer an paa Tiid eller Stæd, men at faa et gandske løst Hierte og et heelt henvendt Sind til vort blodige Offer-Lam.

Og da det var os ikke længere mueligt at holde ham, loed vi ham i Herrens Nafn fare, og det uden Meenighedens Vidende, hvorom han selv kan vidne, dersom det bliver eftersøgt. Og saa at sige er det dend eneste af alle, der staaer i nogen Forbindelse med os, som der er dragen ud, og det just ikke derfor, at hand der skal forblive, men hvor Herren vil bane Vey saa vel for ham som hands andre Børn.

Nu er det endeligen, at Br. Handrup bliver beskyldt for, at han har forført en Møllere til at drage derud. Hvad ham da især angaaer, da er der en Møllere, som, længe førend Br. Handrup kom her til Landet, nogle Gange har besøgt os, og da Br. Handrup kom her til Landet, kom hand og eengang og talte med ham, hvor Herrens Naade var med dem, og Mølleren, som hand selv tilstaaer, endnu aldrig ved noget Menniskes Samtale tilforn fandt det, hand da fandt; men, at Br. Handrup ey talte med ham om at drage fra sin Mølle eller til Herrnhuth, er noget, som Mølleren selv endnu nærværende og sig i Harritslev befindende kand gjøre Reede for, naar og hvor paakræves. Den samme Møllere forlangede inderligen, at han vilde besøge ham. Men Br. Handrup henimod et Aar unddrog sig derfra. Imidlertid, siden hand har et Barn, som gaaer i Skole i Harritslev, kom hand tillige med sin Hustrue nogle Gange til Harritslev for at see til deres Barn, og undertiiden var Br. Handrup der, undertiiden ikke. Dend første Gang Møllerens Hustrue var i Harritslev med ham, da Br. Handrup ikke var tilstæde, blev det saa i hendes Hierte, som hun selv endnu nærværende kand gjøre Reede for, at hun ønskede aldrig at komme fra Harritslev, og da hun tilforn hafde gaaet hen i denne Verdens Bekymringer, blev det hende, og det jo kraftigere og kraftigere, at kunde hun blot komme til Vished derpaa i sit Hierte, at Jesus var død for hende, saa agtede hun alt andet i Verden som Skam og Skade. Hun tilligemed sin Mand drog fra os, og vi hafde endog aldrig kundet forestille os, mindre begynde at gjøre Forslag for ham eller hende, at de skulde forlade deres Mølle; eendeel er det, at saadant er ikke vores Sag, som vi driver iblandt os, eendeel, at det var os endnu gandske ubekendt, hvad Arbeyde Herren hafde paa hendes Hierte. Nogen Tiid derefter kom Mølleren til os i Harritslev, da Br. Handrup ikke var der, og han aabnede for os, at hands Hustrue anlaae ham Nat og Dag derom, at hand skulde forlade Møllen og søge at komme iblandt os.

Hand spurdte os til Raads, og vi vidste hverken at raade ham til eller fra; thi det var os paa alle Sider meget betænkeligt, deels at det ville gjøre en Opsigt iblandt Folk, deels at vi frygtede for, at det ikkun var en Flyve-Heede, der var paakommen dem; vi bad dem derfor at være stille for Herren, og alleene at søge Tilflugt i deres Nød til hands Saar, og der at faae Hviile for deres Siele, og i det øvrige maatte de siden handle, som de tænkte at være efter Herrens og ey deres egen Villie. Imidlertid, førend vi veed af det, har de paa deres egen Haand gjort det. Ja, de har endog aldrig talt med Br. Handrup eller Hustrue om at reyse til Herrnhuth, førend de hafde gandske besluttet hos sig selv at holde Auction. Og end meget mærkeligt, at da Mølleren i nogle af vores Overværelse aabnede sig for Br. Handrup og hands Hustrue i dend Materie, og forlangede, at de skulle skrive Meenigheden til om at faae af dend Tilladelse til deres Forehavende, da ikke alleene svarede Br. Handrup og Hustrue Ney, at de ikke dermed kunde have at bestille, men endog sagde dem, at der var mange, som begiærede Tilladelse af Meenigheden til at reyse derud, og aldrig fik det. Hvorpaa Mølleren resolverede, at de hemmelig uden vores eller Meenighedens Viidende vilde beramme Auction og forføye sig derud, i Tanke, at om de forespurte sig, de da fra deres Forsæt skulle blive hindrede, og derimod, naar de uden Forespørsel drog derud, at Meenigheden ikke kunde forbyde dem at være der, men maatte dog forunde dem et Sted at boe iblandt dem. Og derom kand Mølleren og hands Hustrue, som er nærværende i Harritslev, aflægge deres egen Bekiendelse, naar og hvor paakræves. Og at det er angivet, at Mølleren sin Fader til Skade har forladt Møllen, er gandske urimeligt, da hand intet besidder af ald sin Faders Gods. Møllen, hand sad ved, hafde hand for aarlig Leye, og hvad Boeskab hand hafde, deraf tilhørte intet hands Fader. — Over alt, var det Br. Handrups Ærende her at hverve Folk til Meenigheden i Herrnhuth, opholdt de ham og hands Hustrue her

paa dette Sted for dend Aarsags Skyld, da var det et temmeligt miserabelt Hververie, som paa dend Maade var Meenigheden meere skadeligt end fordeelagtigt. Ja da behøvede Meenigheden i Herrnhuth jo ikke at have sendt Mand og Kone, naar det hafde været deres Øyemærke; og over alt, saa er der jo Siele iblandt os, Præster i deres Kald, Bønder i deres Avlsbrug, der staar i Forbindelse med os, og bliver jo alle hver i sin Handtering, uden at giøre sig Tanke om saadant, mindre at anfange det. Ja end meere, det har endog ikke Fienden kundet vinde imod os, at een eeneste af alle dem, der staaer eller har staaet i nogen Forbindelse med os, har foraarsaget nogen Urolighed i Landet, Besværing over Kirken eller Øvrighedens Anordning; men tvertimod: er der nogen, der af Hiertet er Øvrigheden underdanig, da er det dem; er der nogen, der flittig og med Ærbødighed søger Kirken og de Ting, Kirken angaaer, da er det dem. Det er en uimodsigelig Billighed og Fornødenhed i vore Hierter, hvad Peder siger: Frygter Gud, ærer Kongen, elsker Broderskabet.

I Sandhed, det er vores Sag, som vi driver; her mangler ikke paa reen Lærdom i vore Lande, her mangler ikke paa Christen Øvrighed i Landene, her mangler ikke paa Kirke-Forordninger og Indrætninger; men her mangler paa Siele, der af Hiertet ere Evangelio lydige, og de, som begynde at sandse efter, hvad det er, de have hørt og lært fra Ungdom, og seer, at de har blot haft det i Hovedet og Begrebet, men at deres Hierter har været døde, vantroe og nedsænkte i Verden, de Siele, enten det er Geistlige eller Verdslige, Høye eller Lave, bliver anseete som en Underlighed iblandt andre. Vi kand spore i alle de kongelige Forordninger, som vores allernaadigste Konge har i sin Tiid af gudelig Hensigt ladet udgaa til sand Gudfrygtighed at see fremmet i sine Lande, hvor i dem alle besværes over ald dend Ugudelighed, der gaaer her iblandt de saa kaldede Christne i Svang; ja en Forordning gaaer ud efter dend anden, og dend eene med dend anden bliver lige-

meget af mange efterlevet. Hvoraf kommer det? Deraf, at de ingen Christne ere i deres Hierter, de ere med ald deres Munds Bekiendelse vantroe Mennsker, der maa være Sathans Slaver, og ikke kand andet end synde. Derfor er vores inderlige Bøn for Lammets Føder, at det Verk, som hand i dette arme Land har begyndt, ikke maae gaae under, og at Fienden ej maa naae sit Øjemærke med at gøre os mistænkte hos vores høye Øvrighed. Ja vores inderlige og underdanige Begiæring er og ved denne Leylighed, at dend høye Øvrighed vil tage os i naadigst Beskyttelse. Kand os nogen Tiid overbeviises, at vi tenterer noget imod Guds Ord, Kirken eller Øvrigheden, saa er det billigt, ja ræt, at vi angribes og efter vores Misgierning straffes; men blive vi paatalte, eftersatte og paaklagede, fordi at Herren har sin Gierning iblandt os, da haaber vi, at den høye Øvrighed tager os i Beskyttelse og Hanthævelse, og det især, da vi har, priiset være Herren! og velsignet være vores allernaadigste Konge! en saa naadig Landets Fader, der indtil denne Tiid har viist at have Hierte og Villie til det gode. Herren lyse sin Fred over ham, forlænge hands Dage og lyksaliggjøre hands Regimente!

Endelig kunde det falde os sær underligt, i Fald vi ikke kiendte dend menniskelige Fordærvelse, og hvoraf Fiendskabet til os reyser sig, at vores Angivere har især taget Anledning at anklage og beskyldte os for, at vi søger at drage Siele af Landet. Men hvad? Om de maatte naae deres Ønske, det de i alle Vertshuuse, i alle letsindige Selskaber allereede glæde sig forud ved, saa er det jo det, at ey alleene Br. Handrup og Hustrue, men og vi alle maatte som Misdædere og Misgierningsmænd forjages af Landet. Herren forlade dem det og ikke beholde dem deres Synder, som de i dend Vey øver; de veed ikke, hvad de gjøre, og kand ey heller andet gjøre. Det er os en ævig udgiordt Sag i vores Hierter, at saa mange der ey blive Evangelio lydige, maa være os fiendske. Have de hadet mig, saa skal de og hade eder. I skal hades af alle

Folk for mit Nafns Skyld, siger vor Frelser. Derfor heder det: forundrer eder ikke, om Verden hader eder. Vi giør og ikke heller; thi Christus og Belial kand ey stemme overeens, og til at elske og fordrage os maa i Sandhed Sielene see sig udsonede i Lammets Død, da og før aldrig. Før begiære og forlanger vi det ikke af nogen Siel. Derpaa viide vi, at vi ere overgangne fra Døden til Livet, at vi elske Brødrene. Og til Slutning er vores gandske Sind dette: Vi er i Herrens Haand; det er ey vores Sag, men Herrens. Hvad vi har funden i vore Hierter i Jesu blodige Fortieneste, kand vi ikke nægte. Det gaa os i det øvrige, som Lammets vil. Hands er vi, hand har kjøbt os, hand eyer os, og ikke vi selv. Vi agter og ikke at forsvare os, eller at trætte os noget Forsvar til. Herren er vores Skiold; men vi ere stille og seer, hvad vor Gud har i Sinde med os, og ikkun ere reede at giøre Regnskab for hver, som fordrer det.

Du søde Aand! skiænk os forvist, at vi maa drikke af dit Kiærlighedens Bryst, at vi udaf Hiertet hverandre elske med eet Sind udi Christo, og have baade Fred og Roe. Kyrie eleis. — Derefter hungre og tørste vores arme Hierter, derudi finder vi alleene Fred for vores Siele, om der end var Tummel runden om os, ja om Sathan fik udrustet imod os ald sin Magt. Og uden det er der ikke Fred for vores arme Siele, om vi end vare vel yndede af alle Mennisker, ja om vi kunde faae alle Menniskers Vidnesbyrd, at vi vare Guds Børn. Det er ved Herrens Naade vores Sag i denne Verden, at alting er Skam og Skade imod at vinde Jesum, og findes i ham; i ham har vi alle Ting. Det veed vi, at vor egen Magt er intet værd, vi ere snart overvundne, men tillige veed [vi] ligesaa vist, at for os strider en vældig Herre, en Herre over alle Herrer, og ey ere Frelsere fleere, Marken vil hand beholde. Hands Nafn være derfor nu og altid høyligen priiset af os; thi hand er værdig til at tage Velsignelsen og Priisen og Æren og Kraften i ald Ævighed!

Amen i allen Stund sige vi af Hiertens Grund, dend hellig Aand os føre, og vore Hierter røre, at vi nu alle sammen maatte priise Dig altid, Amen!

Harritzlev og ¹⁾ Haslum d. 20de April 1744.

Mathias Poulsen.

H. F. Krogstrup.

Efter at have modtaget ovenstaaende Oplysninger tilskrev Biskop Hygom Kirkeinspektionskollegiet, som følger:

Deris Excellence, Høy-Velbaarne,

Saa og samtlige Høy-ædle og Velbaarne, Høyædle og Høyærværdige, Velædle og høy-ærværdige Herrer.

Indsendes herved den af Deris Excellence og Høyst-ærede Herrer gunstigst forlangede Underretning anlangende de tvende Præster her i Stiftet, hos hvilke jevnlig skal indfinde sig Herrenhutske Emissarier, forfattet dels af de beskyldte Præster selv, dels af den sidstes Provst, Hr. Nicolay Wedel udi Wærum, hvis Qvaliteter ingen kand give bedre Underretning om, end Sogne-Præsten til Sct. Nicolai Kirke i København, velærværdige Hr. Nicolai Brorson. Vel hafde ieg under d. 24de Mart. gjort ligelydende Requisition til den første Mands Provst, som er Hr. Consistorial-Raad Bræmer udi Randers. Men da hand hafde besluttet at reise selv til Harrizlev, for at tage de qvæstionerede Personer i Forhør, og i det samme fik at vide, at Vitus Bering Handrup var udreist til Stepping og Frørup udi Haderslev-Provstie, hvorover hand eragtede det fornøden at oppebie hans Tilbage-Komst, faldt hand selv imidlertid i en meget heftig Sygdom og Blodstyrtning, følgelig fandt hand sig ikke istand til at foretage sig videre, end at lade indhente medfølgende Diductionem Causæ, den ieg saa meget meere kand forsikre at være gandske tilforladelig, eftersom de tvende Mænd, som samme har underskrevet,

¹⁾ Disse to Ord ere siden udraderede. Forestillingen er skreven med M. Poulsens Haand.

ere mig særdeles vel bekjendte, af hvilke den første ved Navn Matthias Poulsen, barnefødt i Ribe, har ey alleeniste fra sin første Ankomst her til Stiftet, som var A° 1736, distingveret sig med en særdeles Fliid og ugemeene Naade-Gaver i at føre Siælene til Gud, hvoraf ieg endog ved sidste Visitaz i Støvring Herredt fandt herlige Frugter i hans Meenigheder, men han har ogsaa, næst tilstrækkelige Studeringer, en meget sund naturlig Forstand og penetrant Judicium til at prøve τὰ διαφέροντα, saa hand er intet mindre end af det Slags Folk, der formedelst en velmeenende Redelighed i Villien, men saa meget større Skrøbelighed i Forstanden, pleye at falde fra til adskillige Afveye. Den anden, ved Navn Herlov Friderich Krogstrup, Sogne-Præst for Haslum og Ølst Meenigheder udi det næst-liggende Galten-Herredt, har vel (saavidt ieg har kundet skionne) ikke nær de Studeringer eller andre Naturens Gaver som hans Medbroder, dog har hand, fra det første ieg kientde ham, saavel i Levnets Ustraffelighed, som i Sandheds Kierlighed, og en retsindig Nidkierhed i sit Embede været ligesaavel som den første een af de beste Lærere her i Stiftet, og veed ieg ey rættre, end at det er saadanne, som baade Gud og Voris Gudfrygtige Konge søger efter at see Meenighederne forsynede med.

Hvad ellers Sagen i sig selv belanger, som disse tvende Præster af en ubekjendt Angiver ere blevne beskyldte for, da vil ieg haabe, at samme er udi indlagde Erklæring til Deris Excellences samt høyst-ærede Herrers Fornøyle ligesaa tydelig og udførlig forklaret, som den af bem^{te} Angivere med adskillige urigtige Omstændigheder var forfalsket, og kommer det mig saaledes for ved nøye Overveielse, at samme, hvad heller han er af geistlig eller verdslig Stand, maa enten være et særdeles taabeligt og blindt, eller tilligemed et meget ont Menneske, der pleye gemeenligen at skiule sig i Mørket, paa det de ikke skal som andre forsættelige Løgnere og Calumnianter med tilbørlig Straf vorde anseet. Hafde ieg merket noget, der kunde være Guds

Rige til nogen virkelig Skade, da skulde ieg enten raadet boed derfor, eller, saa fremt det ikke stod i min Magt, da anmeldet det paa høiere Steder. Men hvad de saakaldede Herrenhuther og deres Bevægelser baade inden- og udenlands betreffen, da omendskiønt ieg kiender ey videre til dem, end hvad ieg har læst i adskillige Skrifter baade med og imod deris Anstalter, saa kand jeg dog for min Deel ikke hielpe til at fordømme eller undertrykke dem, men har indtil denne Dag holdt det for best i denne Sag at følge Gamaliels Raad Act: 5, 34 sqq. overladende imidlertid til enhver herudi at følge deris bedre og dybere Indsigt, og forblivende iøvrigt med særdeles Veneration og Høragtelse

Deris Excellences (osv.)

allerydmygste og tienisteskyldigste Tiener

Aarhus d. 27. April. A° 1744. P. J. Hygom.

Ovenstaaende Brev efterfulgtes snart af et andet, i hvilket Overskriften til Kirkeinspektionen er den samme. Brevet lyder saaledes:

Deris Excellence (osv.).

Efterat ieg med næst-sidste Post hafde givet mig den Frihed, til Deris Høy-respective Collegium at indsende den fra Provst Wedel og de tvende Sogne-Præster i Harrizlev og Haslum indhentede Erklæring, angaaende den her i Landet sig befindende Herrenhuther Vitus Bering Handrup, ankom først 4 Dage derefter indlagde fra Hr. Consistorial-Raad Bræmer udi Randers, udi hvis Herredt Harrizlev egentlig er beliggende, hvilket hand i sin Svaghed har maat lade skrive, endog, som det synes, concipere af en anden, men er dog underskrevet af ham selv, dets Aarsag ieg ey har vildet holde det tilbage. Hand er iøvrigt en god ærlig Mand, men i Guds Riges Sag haver jeg ey fundet ham at have den Indsigt, som den gode Provst Wedel, der i mange Aar har været en Discipel og Tilhører af de første

berømmelige Theologis til Halle, D. Breithaupt, M. Aug. Herm. Franke, men fornemmelig D. Anton, hvis Fodspor han efter sin Ankomst her til Stiftet troeligen har efterfulgt i Levnet og Lærdom, og i begge Deele været ey alleene for sine egne Meenigheder, men endogsaa for andre omkringliggende, som et Verdens Lys og Jordens Salt. Hannem saavelsom andre oplyste Mænd der i Egnen, der staar ikke i nogen egentlig Connexion med Herrenhuth, haver ieg under Haanden ladet komme til mig, for at udforske af dem den rette Grund udi den qvæstionerede Herrenhuthers Lærdom |: thi derover at examinere den uoplyste Almue, holder jeg for min Part ligesaa urimeligt, som at tilspørge den blinde om Farver, langt mindre troede jeg det almindelige Røgte, der egentlig har sin Oprindelse af saadanne Folk :| men jeg har indtil denne Dag intet kundet finde, der kunde synes at afvige fra Propheternes og Apostlernes Grundvold. Iøvrigt henstiller alting til Deris Excellences samt høystærede Herrers nærmere Gotfindende, og forbliver med særdelis Veneration og Høyagtelse (osv.)

Aarhus d. 5. Maji A° 1744.

P. Hygom.

Her følger nu det omtalte Brev fra Provst Bræmer:

Til høiyædle og høiyærværdige Hr. Biscopens Ordre allerærbødigst at efterkomme, saaviidt mueligt var, haver ieg tilskreven Sogne-Præsten i Harreslev, Hr. Mathis Poulsen, at ieg d. 10de i denne Maaned vilde komme til Harreslev, at hand derfor vilde tilsige indbem^{te} Skomager samme Tid at være tilstæde, da ieg hafde at tale med hannem. Men ermeldte Sogne Præst svarede mig skriftlig, at fornævnte Skoemager var for nogen Tid siden udreyst og icke saa snart hiemventendes; icke desto mindre erbød ermelte Hr. Poulsen sig at give mig ald dend Oplysning om samme, som ieg kunde forlange. Men da een mig overfalden Svaghed, hvoraf ieg icke endnu fuldkommen er restitueret, siden den Tid har holt mig ved Sengen og Huuset, har ieg icke kundet

erholde viidere Oplysning end [følgende] i Anledning af D. H.s Skrivelse de dato 11te hujus, neml: at ieg skulle indhente oftmelte Hr. Poulsens Erklæring paa de requirerede Poster, hvilchen mig under dato 20de hujus er tilstillet, saaledes lydende:

Underdanig Besvarelse paa de ovenmelte 4re requirede Poster.

Til det 1te svares: Personen, om hvilchen skeer Efter-spørsel, nafnl. Witus Biering Handrup, har een Tid lang været Skoemager og Borger udi Kiøbenhafn, siden efter K:hafns Ildebrand reyste med Hustrue til sin Føede-Bye Bergen i Norge, hvor hand ligeleedes een Tidlang har været Skoemager og Borger, derfra reiste med Hustrue til Hernhuth i Tydskland, hvor hand atter een Tidlang har opholdet sig, og ved sin Profession som Skoemager sig og sin Familie ernæret, indtil nu for et Aars Tiid siden hand ankom til mit Huus med lovl. Pas og Bevieser, og som en god Ven blandt min Familie blev med Hustrue optagen, og siden dend Tiid sig og det meeste hos mig har opholdet. Andre og fleere befindes og icke i min Familie end mine Børn og Tieniste-Folck. Men i 5 Præstegaardens Huuse findes som paa andre Stæder Beboere, hvilcke alle med derris Hænders Gierninger ernærer sig ærligen, lever og skicher sig uforargeligen, og har alle deris loulige Beviser, der og viiser, at de ere af Landet og icke uden Lands fra ankommen.

Til dend 2^{den} Post svares korteligen, at bemelte Witus Biering er vel, som melt er, kommen sidst her til os fra Herrnhuth, men at hand skulle være udsendt til at hverfve Folk af Landet didhen, er een usandfærdig Angivelse, der aldrig kand bevieses eller gotgiøres.

Hvad angaar den 3^{die} Post, da kand ieg med fuld og fast Vished skrive, at bemelte Person hverchen directe eller indirecte, mediate eller immediate har tilskyndet eller disponeret den ommelte Møller-Søn til at opsigse sin Mølle og

at slaae sit Gods til Auction, hvilchet ydermeere samme Møller-Søn og Hustrue selv personligen og med alle Omstændigheder kand forklare, ja om det skulle forlanges endog ædeligen stadfæste, da de begge er nærværende og efter deris Forlangende til mig derom er af mig tilladt at nyde Tilhold for een Tiid i een af Præstegaardens Huuse. Og hvor usandfærdigt ia urimeligt dette deris Angivende endog er, kand, foruden andre Ting at melde, være klart deraf, at det angives som noget, der var hans Fader til Skade, da det dog alle er bevist, deels at Møllen var iche hans egen, men ichuns een Leye-Mølle, deels at hans Fader iche hafde nogen endten Handling med ham eller Skillings Værdt tilstaaende hos ham.

Til det 4de svares: Oftbemeldte Witus Biering Handrup hverchen er udsendt fra Herrnhuth til at være een Lærere, ey heller hos mig eller nogen andensteds har ageret publice eller privatim nogen Lærere, videre end Guds Ord kan tillade enhver Christen; det samme og ellers det 424 Spørmaal pag. 110 i dend nye Catechismi Forklaring stadfæster og bevidner¹⁾.

Om han har faaed eller kand faae Penge fra Herrnhut, veed ieg iche, men sit Ophold har hand nydt hos mig, saa ofte og saa længe hand har været i mit Huus. Og endeligen at hand skal have roost sig af, at have omvendt mange, veed ieg, iche at være sandt, men at hand ved sin christelige Omgang og Samtale har været mange til een stoer Velsignelse, kand ieg og mange fleere bevidne at være sandt.

Dette er min enfoldige og sandfærdige Besvarelse paa de requirerede Poster, og dend Opliusning ieg i Korthed har kundet give min Hr. Consistorial-Raad og Proust der over;

¹⁾ Sp. 424. »Maa enhver Christen som en aandelig Præst paatage sig det offentlige Læreembede? Nej, dertil hører Guds Kald ved Øvrigheden. Men i daglig Omgang og ved Lejlighed at lære, trøste og opbygge hverandre, er alle Christnes Kald og Pligt«.

hvornæst ieg med største Respect og pligtskyldig Lydighed stedse lever (etc.)

Harritzlev d. 20de April 1744.

Matthias Poulsen.

Vel har ieg vendtet mig saa vidt restitueret, at ieg kundet foretaget een Visitatz i Harretslev Sogen, for ved saadan Leylighed at efterforske i Meenigheden, om forestaaende Hr. Mathias Poulsens Erklæring er nærmere Sandhed end det almindelige Rygte, men som min Svaghed icke endnu har tilladt mig at udreyse, og ieg ey er authoriceret at beskiche nogen anden i mit Stæd, denne Sag nøyere at undersøge, saa maae ieg allerærbødigst bede mig undskyldt og alleene kortelig anføre nogle faae Anmerchninger ved foranførte Hr. Poulsens Erklæring, nemlig:

Ved 1ste Post: At indbemeldte Skomager icke bestandig opholder sig i Harredslev, men fast ligesaa meget hos Præsten i Haslum udi Galthen Herret, foruden at hand og iblant skal giøre Reyser til Hanherret i Aalborg Stift; ellers har hand nest afvigte Uge opholdt sig hos Præsten i Haslum.

2^{den} Post: Det er icke bekient, at nogen her fra Egnen endnu er udreyst, men om Rygtet skal troes, er der de, som sig til Reisen præparerer.

3^{die} Post: Negter Hr. Poulsen, at det er dend gamle Møllere til Skade, at hans Søn saaleedes er undviget fra ham, men forbigaaer, at det er dend gamle Mand til stoer Bedrøvelse og Hiertesorg saaledes i sin Alderdom at være forladt af sine Børn, hvilchen Hiertesorg kunde forvolde ham allerstørste Skade.

4de Post: Det var at ønske, at oftbemelte Skoemager icke gik videre med sin Underviisning, end det af Hr. Poulsen allegerede 424de Spørsmal og Giensvar i dend Nye Catechismi Forklaring pag. 110 giver Anledning til; men efter Rygtets Lydelse gaaer det langt viidere, foruden at melde om, hvorudi Undervisningen bestaaer og dends Absigt.

Jeg har vel Haab om eendeel mig belovede Attester

denne Skoemagerens Underviisning angaaende, men ieg har iche agtet forsvirligt dette længer derefter at opholde.

Dette understaaer ieg mig ellers til Slutning at erindre, at om dend verdslige Øvrighed eller een dertil anordnet Commission af rætsindige verdslige og geistlige Mænd blev befalet at anstille et Forhør og examinere Harredslev etc. Sogners Almue, vilde derved vindes langt meere til Sandheds Oplysning end ved det, der enten ved min eller een anden geistlig Mands Undersøgning kan ventes. Jeg forbliver (osv.)

Randers dend 30te April 1744.

C. Bræmer.

Den 13. Maj 1744 blev Sagen refereret i Kirkekollegiet. I Øjeblikket synes der ikke at være gjort videre ved den. Men at Stemningen mod Herrnhuterne ikke har været gunstig i Kollegiet, fremgaar af dets Erklæring af 21. Maj 1744 til Kongen angaaende Foranstaltninger til at hæmme den om sig gribende Separatisme, thi heri hedder det bl. a.:

»Der findes dem blandt Herrnhuternes Tilhængere, som bilde sig ind, at i Danmark og Norge er ingen Vej til Himlen at finde. De maa ud til Herrnhut, Marienhag, Marienhorn og andre Steder for at søge derved at oplyses og undervises i deres Lærdom og Skikke. Komme saa tilbage og lære deres Landsmænd det samme og tildels overtaler dem til at ogsaa rejse derud, enten paa en Tidlang eller med alle der at blive. Ja, det er kommet saa vidt, at endogsaa ugifte Fruentimmer og smaa Børn skikkes derud for der at undervises«.

Da der omtrent samtidig indkom Beretninger om herrnhutiske Bevægelser i Aalborg Stift og i Vestfyen, især i Egnen omkring Faaborg, besluttede Regeringen at gribe ind for at standse Bevægelsen, hvorfor det ved Forordningen af 20. Nov. 1744 bestemtes, at ingen, der havde studeret eller opholdt sig i Herrnhut, Marienhorn eller paa andre mistænkte Steder, maatte antages til noget Embede i Danmark og Norge. Forbudet viste strax sin Virkning;

thi den 23. Febr. 1745 kunde Biskop Hygom indberette til Kirkeinspektionen:

»Saa snart den Kongl. Anordning under d. 20. Novemb. a. p. i Herrederne var blevet udsendt og publiceret, haver de 2 fremmede fra Herrenhut begivet sig paa Hiemreisen, og findes nu ikke meere enten i dette eller Aalborg Stift, hvor de alternerede med at opholde sig«.

Det har vist været svært nok for Poulsen og Krogstrup at lade det »Lem af Menigheden« fare, paa hvis aandelige Vejledning de havde sat saa stor Pris. Snart kom der ogsaa for dem begge trange Tider med langvarig Sygdom, der med et Par Ugers Mellemrum lagde dem begge i Graven midt i deres kraftigste Alder. Man kommer uvilkaarlig til at tænke paa det gamle Ord: »Nidkjærhed for dit Hus har fortæret mig«, naar man ser, at Matthias Poulsen døde 26. Jan. 1746, Herløv Fr. Krogstrup den paafølgende 13. Februar. Poulsens Hustru, der med opofrende Kjærlighed havde vaaget over Manden og plejet ham, døde 9. Febr. s. A.¹⁾ Et Lyspunkt under al denne Nød har det vistnok været, at Otto Krogstrup fra Klim, der aandelig talt var ét med hine To, havde været hos dem under deres Sygdom, ligesom ofte tidligere i lysere Dage, havde forrettet Embedsgjæringen for dem og paa enhver Maade søgt at bringe Hjælp og Trøst²⁾. — Et andet Vidnesbyrd om det store Sammenhold, der var blandt de til Brødremenigheden knyttede Præster, er det, at baade Poulsens og Krogstrups efterladte Børn fandt kjærlige Hjem og uden Tvivl god Opdragelse hos fynske Præstefamilier af samme Retning³⁾.

¹⁾ Wiberg, Alm. dsk. Præsthist. I, 536. 550.

²⁾ K. S. 4. R. III, 770.

³⁾ Nygård, Kristenliv i Danmark, S. 44. 46.

Tillæg.

Da Hr. Arthur Schiøth, Lærer og Stenograf, Meløse Skole pr. Skævinge, havde i „Jyllandsposten“ offentliggjort et Uddrag af Cd. th. J. Lundbye's foran (S. 287—306) indførte Afhanbling om Brødremenighedens Mission i Jylland, gav dette Anledning til, at følgende ikke uinteressante Oplysning fremkom:

„I Anledning af Hr. A. S.' Artikel i Dagsnumret af „Jyllandsposten“ om Brødremenighedens Mission i Jylland kan det maaske interessere at faa oplyst, at den omtalte „salige Lars Tang, som forhen var saa bekjendt her i Landet“, utvivlsomt maa være Laurids Tang paa Gaarden Nør Tang i Ulfborg. Hans Datter blev nemlig gift med Peder Harpøth paa Ulfund i Nees og døde i Kristiansfeld 1808. Jeg har for nogle Aar siden fundet hendes Gravsten paa den derværende Kirkegaard. Et af hendes mange Børn var Kjøbmand og Skibsreder Søren Harpøth i Ringkjøbing, hos hvem Kristiansfelder Missionærerne altid tog ind, — han er altsaa det omtalte „Barnebarn“. Traditionen har holdt sig lige til ned i Firserne, idet de forskjellige rejsende Missionærer tog ind først hos Søren Harpøth, hvis Kone ogsaa ligger begravet i Kristiansfeld, og senere hos dennes Søn, Poul Harpøth, saa længe han levede.

Kolding, den 21. April 1902.

P. Ellerbek.“
